

Historická krajina

její proměny, výzkum a současné trendy bádání

**jubilejní X. Adventní kulatý stůl,
pořádaný Ústavem historických věd FF UPa**

Termín: 6. prosince 2019

Místo konání: Univerzita Pardubice,
zasedací místnost 03004,
budova CB, 3. nadzemní podlaží,
náměstí Čs. legií 565,
Pardubice

Program

9:30 Zahájení a úvodní slovo – doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D., děkan Fakulty filozofické UPa

moderátor dopoledního bloku František R. Václavík

9:45 Wojciech Iwańczak

Obraz města na přelomu středověku a renesance

Formování obrazu města coby sídla všech špatností, zhmotnělého Babylonu či Kainova dědictví mají na svědomí středověcí intelektuálové, kteří jej kladli do opozice vůči venkovu. Právě venkov měl být přirozeným prostorem, v němž se odehrával lidský život. Toto autoritativní pojetí se však neudrželo po celý středověk. Postupně se prosazovaly i jiné názory a staré pojetí se začalo drolit. Na řadě míst byly sepisovány chvály měst, které vyzdvihovaly jejich obdivuhodné zasazení do krajiny, vznosnou architekturu, pracovitost obyvatel, jejich patriotismus, nebo úroveň obchodu a řemesel. Zemský ráj, který nalezneme na řadě mapových zobrazení, začínal v rukou kreslířů získávat městské atributy. Městská symbolika byla ale velice různorodá a postupně se v ní prosadily konfesní odlišnosti. Dominance stereotypů měla za následek opomíjení praktických funkcí města. Přesto platilo, že takto utvářené obrazy měst vedly ke stanovení určité hierarchie měst a následně hrály důležitou roli při sestavování poutnických itinerářů. Poutníci přitom byli konfrontováni s opakujícími se nepřesnostmi. Zatím co polohy měst byly zachyceny poměrně věrně, méně spolehlivá už byla udaná geografická vzdálenost jednotlivých sídel. Někdy se do mapových zobrazování vkradla politika. V době tureckých nájzdů vznikaly – za obrannými účely – plány Vídně. Současně s mapami byly tisknuty i kosmografické a geografické popisy měst, obrazy tak doplňovaly psané texty.

10:10 Martin Čapský

Krajina v proroctví a proroctví v krajině

Druhá polovina 15. století bývá v českém prostředí spojována s nárůstem kolujícího počtu nebiblických proroctví, které si vyhledávají i utvářejí nový okruh laických čtenářů. Za jednu z cest, jakým bylo oslovováno formující se publikum, lze považovat ukotvování proroctví v prostoru českých zemí. Vztahování proroctví k určitým topografickým bodům nám umožňuje uvažovat o prostorové provenienci některých redakcí (v případě nakupení řečených referenčních bodů) a v dalších případech o socio-topografických představách již zmíněného publika. Lze totiž vycházet z předpokladu, že obecným smyslem ukotvování v prostoru nebylo ožívání geografických představ blízkých modernímu vnímání mapového zobrazení, ale reprezentace záchytných bodů vzpomínání v kulturní paměti publika. V tomto směru uvažování získávají novou hodnotu pojmy jako blízké a vzdálené či domácí a cizí.

10: 35 Tomáš Klimek

Výzkum dálkových komunikací a jejich proměn v období středověku

Příspěvek pojedná možnosti rekonstrukce sítě dálkových cest a jejich vývoje v jednotlivých obdobích a představí podobu pozůstatků historických komunikací v současné krajině. Rovněž se pokusí objasnit některé z aspektů proměny sítě dálkových cest v období vrcholného středověku. Obecný výklad budou ilustrovat vybrané případové studie.

11:00 Jan Frolík

Osídlování marginálních oblastí Chrudimska. Skutečsko ve 12.-14. století

Nevelký region Skutečska se nachází mimo starou sídlení oblast Chrudimska v předpolí Železných hor. Trvalé osídlení zde sledujeme od 12. století a přes okrajovou polohu oblasti prodělalo do 14. století dynamický vývoj a několikerou proměnu. Zásadní otázkou, na níž hledá odpověď i náš příspěvek, zůstávají příčiny těchto změn.

Diskuse

12:10 Tomáš Klír

Stavební plány středověkých sídlišť: ideální modely a jejich realizace

V příspěvku je kladen důraz na kombinaci archeologických, geografických a agrárně historických přístupů. Usilujeme o poznání obecných principů vrcholně středověkých sídelních forem, adaptace a vztahů mezi hmotnou kulturou, zemědělským systémem a sociální strukturou. Konkrétní otázka zní, jaký byl vztah mezi ideální představou o fyzické podobě nově zakládaných vesnických sídlišť, jejich skutečnou realizací a pozdějším osudem. Efektivní pramennou oporu nám poskytují sídliště, vznikající v poslední fázi středověkého sídelního postupu, neboť o původním lokačním záměru se často uchovala detailní listinná svědectví. Naši pozornost nejprve soustředíme na výpověď lokačních listin a geometrických příruček, které nás informují o modelových představách, následně se budeme věnovat novověké podobě příslušných žijících sídlišť a – v případě zaniklých vsí – situaci dokumentované geodeticko-topografickým průzkumem nebo archeologickým odkryvem. Předpokládáme, že podoba sídlišť zachycená na novověkých plánech je od středověkého modelu často značně vzdálena, klíčová je proto výpověď zaniklých vsí.

12:35 Jiří Škabrada

**K typologickému vývoji půdorysů vesnic s jejich plužinami
(a k problému výpovědní schopnosti map stabilního katastru)**

Většinu rozlohy historické krajiny u nás představují intravilány a extravilány vesnických katastrů. Půdorysné členění vesnic a jejich plužin ale není stále uspokojivě uspořádáno z hlediska časové následnosti – tj. vývoje jejich typologie. Přitom jak způsoby prvotní organizace, tak i pozdější zásahy do obou systémů se nepochybně vyznačovaly použitím typových schémat, charakteristických vždy pro určité období. Důvodem dosavadního neuspořádání byly mj. rozpaky nad výpovědní schopností klíčového pramene a pomůcky k poznání těchto půdorysů – map stabilního katastru. Nedávné webov é zpřístupnění těchto map přitom přineslo nové možnosti rozsáhlého srovnávacího studia v rámci tohoto fondu. Autor se pokouší tyto možnosti využít a propojit s poznatky dalších disciplín. Vzhledem k rozsáhlosti tématu a specifickému charakteru setkání bude výklad pojat jako přiměřeně uspořádaný kaleidoskop dílčích zajímavých epizod, ilustrujících jednotlivé části systému a podněcujících mezidisciplinovou diskusi - podobně jako na třech dosavadních sídelně historických seminářích v Kutné Hoře.

13:00 Petr Pokorný

Krajina a antropocén

Krajina není jen nějaká kulisa, fyzická kostra, na které jsou navěšeny monumenty, lidé, rostliny, živočichové, apod. Na druhou stranu není jen zastřešujícím abstraktním pojmem pro určitou konstelaci mnoha jednotlivostí. Krajina je přirozeným stupněm v hierarchii kosmu (s odkazem na A. Humboldta). Má svoje aktéry a čtenáře, kteří jí (jakož i sobě navzájem) nějak rozumějí. Tak vzniká pohyb, jenž vytváří dějiny. V příspěvku se zaměřím na „velké“ dějiny středoevropské krajiny v průběhu postglaciálního období. Prizmatem archeologických, geologických a zejména biologických pramenů. Pokusím se předvést epochální význam přelomového období úsvitu našich dějin, tj. raného a počátku vrcholného středověku. Tyto poměrně tradiční úvahy se pokusím přerámovat netradičním způsobem, když v daných souvislostech budu mluvit o „antropocénu“.

13:25 Milena Hauserová

Obhospodařovaná krajina a problém uchování jejího obrazu

Zamyšlení se odvine od vizuální stránky obrazu obhospodařované krajiny a probíhající proměny mechanismů, které kdysi ustavily její vžitou a v současnosti stále citlivěji vnímanou podobu „krajiny domova“. Lze tomuto procesu čelit? Lze uchovat rysy krajiny, které jsou přímým produktem zanikajícího, nebo již zaniklého životního způsobu? Jak? Do jaké míry? Za jakou cenu? Má proměna krajiny své limity? Tyto otázky zůstávají zatím ve stínu zájmu o výzkum, průzkum a dokumentaci krajinných charakteristik, krajinnotvorných prvků a geneze jejich vzniku. Naléhavě však vystupují v souvislosti s úvahami o neodkladnosti konkrétních kroků k ochraně kulturní krajiny. I v předkládaném příspěvku zůstanou tyto otázky nezodpovězeny. Jeho autorka se však domnívá, že samo otevření diskuse může být za dané situace určitým přínosem.

Diskuse

14:05-14:20 Přestávka na kávu a čaj

14:20 Jiří Kubeš

Reflexe přírody v cestovních denících české a moravské šlechty (1650-1750)

Příspěvek představí výsledky analýzy šlechtických cestovních deníků z barokního období a ukáže velmi odlišné chápání přírody příslušníky společenské elity. Na jedné straně pozitivně reflektují přírodu „zkrocenou“, když se soustřeďují na popisy zámeckých zahrad a zahradních vil a jejich okolí. Tato tvář kulturní krajiny je také zachycena na rozměrných plátnech v zámeckých interiérech. Na druhé straně však do jejich diářů proniká i reflexe přírody „divoké“, v níž jim někdy šlo o život a jež byla nebezpečná. Šlo o plavbu po řekách a mořích, přechody vysokých hor či zážitky ze živelných katastrof. V nich figuruje nespoutaná příroda, z které měli strach.

14:45 Jiří Cajthaml

Využití moderních geoinformačních technologií pro analýzy vývoje krajiny

15:10 Marie Macková

Krajina slovy zachycená: písemné prameny a jejich informační potenciál

Písemný záznam o podobě krajiny vznikl z potřeby přesnějšího uchování informací zakládajících právní nárok či povinnost v době, kdy mapové zobrazení nebylo obvyklé kvůli komplikovanosti zhotovení. Vývoj popisu krajiny souvisí s potřebou stále přesnějšího vymezení, se vzrůstajícím a rozšiřujícím se vnímáním nejbližšího okolí jako právně nejednotného prostoru. Jde například o popisy hranic panství, ale vrcholem popisu krajiny tohoto typu je patrně Josefský katastr. Zcela jiné slovní zachycení krajiny vycházelo z prožitků cestovatelů všeho druhu. Jejich texty mnohdy postrádají exaktnost a přesnost, zato přinášejí osobní postřehy, pocity a nápady. Mohou se dostat až do úrovně uměleckého ztvárnění, které však má právo rezignovat na shodu s realitou a dokonce může opustit časové vymezení (tím se vyznačuje jak úřední tak soukromý popis krajiny) a reflektovat krajinu v dlouhém trvání, což je vlastně výrazná umělecká licence, jež však zároveň může mít reálný základ (návraty do stejného místa). Mezi oběma naznačenými proudy se ve středoevropském prostředí pohybují nejrůznější schematismy, slovníky a ankety především z 19. století, pokoušející se zachytit realitu stavu krajiny bez právní závaznosti, ale na základě pokud možno shodných, nebo alespoň srovnatelných kritérií. Tedy s omezením subjektivity a vyloučením umělecké licence.

15:35 Jiří Janáč

Krajina - voda - společnost – modernita

Voda se v posledních dvou dekadách v kontextu diskuzí o klimatické změně stala tématem veřejné diskuse. Tato skutečnost se odráží i v historiografii. Pod vlivem inspirací z přírodních věd, ale i sociální teorie, se promyšlení vztahu vody a společnosti a jeho historizace velice rychle rozvíjí (časopisy *Water History*, *Water Alternatives*). První část prezentace se zaměří na popis tohoto vývoje, druhá pak na současný stav poznání se zaměřením na Česko po roce 1850.

Diskuse a závěr

Akce se zúčastní:

doc. ing. Jiří Cajthaml, Ph.D.

Katedra geomatiky, ČVUT v Praze, Fakulta stavební

doc. Mgr. Martin Čapský, Ph.D.

Ústav historických věd, Univerzita Pardubice,
Fakulta filozofická

PhDr. Jan Frolík, CSc.

Ústav historických věd, Univerzita Pardubice,
Fakulta filozofická

doc. Ing. arch. Milena Hauserová, CSc.

Ústav památkové péče, ČVUT v Praze,
Fakulta architektury

prof. dr hab. Wojciech Iwańczak

Wydział Filozoficzny, Akademia Ignatianum w Krakowie

Mgr. Jiří Janáč, Ph.D.

Ústav světových dějin, Univerzita Karlova,
Filozofická fakulta

Mgr. Tomáš Klimek, Ph.D.

Odbor historických a hudebních fondů,
Národní knihovna ČR

PhDr. Tomáš Klír, Ph.D.

Ústav pro archeologii, UK, Filozofická fakulta

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

Ústav historických věd, Univerzita Pardubice,
Fakulta filozofická

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

Ústav historických věd, Univerzita Pardubice,
Fakulta filozofická

doc. Petr Pokorný, Ph.D.

Centrum pro teoretická studia Univerzity Karlovy,
Přírodovědecká a Filozofická fakulty UK Praha

prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc.

Ústav historických věd, Univerzita Pardubice,
Fakulta filozofická

Organizační tým za Ústav historických věd:

doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Pavel.Panoch@upce.cz; tel. +420 723 227 544

MgA. František Radek Václavík

fravaclavik@volny.cz; tel. +420 775 563 780

Mgr. Bohdan Šeda

Bohdan.Seda@upce.cz; tel. +420 739 017 474

Mgr. David Pecháček – doktorand

**UNIVERZITA
PARDUBICE
FAKULTA
FILOZOFICKÁ**

Použitá obrazová a mapová (SOA v Třeboni – odd. CK) vyobrazení poskytnuta z osobního archivu Jiřího Škabrady.

